

ANADOLU SELÇUKLULARI -Bir Hanedanın Evrimi-

MECİT, Songül (2017), *Anadolu Selçukluları –Bir Hanedanın Evrimi-*, çev. Özkan Akpınar, İstanbul: İletişim Yayınları, 344 s., ISBN-13: 978-975-05-2147-8

Hatice AKSOY*

Anadolu Selçukluları ile ilgili olarak günümüze kadar pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri de Songül Mecit'in 2014 yılında "The Rum Seljuks, Evolution of a Dynasty" adıyla İngilizce olarak kaleme aldığı, Özkan Özpınar tarafından "Anadolu Selçukluları Bir Hanedanın Evrimi" adıyla çevrilen eseridir. 2015 yılına kadar Edinburgh Üniversitesi'nde araştırmacı ve öğretim üyesi olarak çalışan Songül Mecit, Ortadoğu ve Türkiye'nin Ortaçağ ve modern tarihi ile Batı Avrupa'da yaşayan Ortadoğu diasporası ve transnasyonal toplumlar alanlarında uzmandır. Anadolu Selçukluları konusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Mecit'in bu eseri,

* Ars. Gör., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Konya / Türkiye, haticeaksoy@selcuk.edu.tr.

2017 yılında İletişim Yayınları vasıtasıyla tarih literatürüne kazandırılmıştır.

Yazar tarafından Anadolu Selçuklularının ideolojisine ve zihniyetine ilişkin bir araştırma olarak tanımlanan eser, alanın Farsça ve Arapça kaynaklarının yanı sıra döneme ait doğulu Hıristiyan kroniklerinden ve mümkün olduğu yerlerde de sikke ve kitabelerden faydalanılarak yazılmıştır. "I. Süleymanşah'tan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e kadar Rum Selçuklularının devlet yönetimi ve bu yönetimin arka planında yer alan fikri alt yapı nedir? Bunların devletin var olma sürecine katkıları nelerdir?" sorularına cevap aranmıştır.

Eser giriş, beş ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Uzun bir Giriş bölümü ile konuya bir ön hazırlık yapılmıştır. Bu kısımda kendi takipçilerinin başında ve en önemlisi özgür insanlar olarak Müslüman dünyaya sınırlarından giren ilk Türk liderler şeklinde tanımlanan Büyük Selçukluların İslamiyet'e girmeleri ve Anadolu Selçuklularının kuruluşuna dair bilgiler verilmiştir. Yazar burada Anadolu Selçuklularını eski Hıristiyan-Bizans topraklarına hükmeden kendi Pers-İslâm hanedanlarını kuran göçebe Türkmen grupları olarak nitelendirmiştir(s. 19-20). Bu ifadeden yola çıkarak batılı modern araştırmacıların bu konuya büyük ilgi duymaları gerekirken aksine birkaç eser haricinde durumun öyle olmadığından üzüntüyle bahsetmektedir(s. 20).

Anadolu Selçukluları ile ilgili yazılan yabancı ve yerli eserlerin hiç birinin Anadolu Selçuklularının, göçebe grupların liderlerinden Pers-İslâm hükümdarlarına dönüşümünü açıklamadığına dikkat çeken yazar, bizlere "Anadolu'daki Selçuklular, küçük bir beyliğin hükümdarlarından Anadolu'nun neredeyse tamamına hükmeden sultanlara dönüşmeyi nasıl başardılar?", "Bu devletin kuruluşunu mümkün kılan etkenler nelerdir?" gibi soruların cevaplarını vermeyi vaat etmektedir.

Eserin birinci bölümünde, "Göçebe Beylerden Müslüman Hükümdarlara" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde bölgedeki hanedanların meşruiyet sağlamak için kendi şecerelerini Peygamber soyuna ve köklü medeniyet olarak Perslere, Selçukluların ise Perslerden ziyade kökenlerini destansı Türk geçmişine dayandırdıklarını bildirmektedir ve Selçukluların kökeni meselesi ile ilgili ihtilafli konulara da değinerek bunları tartışmaktadır(s. 51-55).

"Selçukluların başarısının ardındaki ideoloji" alt başlığında, Selçukluların Müslüman dünyaya girdikleri dönemde belirli bir ideolojiye sahip olmadıklarını, amaçlarının bir hanedan kurmak olmadığını, ilk aşamada tek gayelerinin kendilerini izleyen Türkmenleri yağma ve otağa yönlendirmek olduğunu, fakat iktidara yönelik tutumlarının sonradan değiştiğini ifade eder ve bunu da askeri

başarılarına bağlar(s. 59). Yazar ayrıca bu bölümde Çağrı ve Tuğrul Beylere, Türkmenlere ve Horasan'a da ayrı bir kısım ayırmaktadır.

"Anadolu'da İlk Selçuklular: Asiler mi, Sultanlar mı?" sorusuyla başlıklandırılan ikinci bölümde, Rum Selçuklularının isyankâr ataları, Selçuklu ailesi içerisindeki statülerini nasıl tanımladılar?, Büyük Selçuklu kuzenleri tarafından benimsenen Pers-İslâm krallık ideolojisine muhalif bir karşı çıkış ideolojisi geliştirdiler mi? sorularını tartışmaktadır. Bu soruları Kutalmış b. Arslan, Süleyman b. Kutalmış, I. Kılıç Arslan, Şahinşah (Melikşah), I. Rükneddin Mesud gibi sultanlar üzerinden hareketle açıklamıştır(s. 77-125).

Miryokefalon Zaferini (1176) Anadolu'nun fethinin neticelenmesi olarak gören Mecit, Rum Selçuklu Sultanlığı'nın Kuruluşu şeklinde adlandırdığı üçüncü bölümünü zaferin sahibi olan II. İzzeddin Kılıç Arslan ile başlatmıştır. Kazandığı bu zaferden dolayı Sultan II. İzzeddin Kılıç Arslan'ı Rum Selçuklu sultanlarının en önemlisi kabul etmiştir. II. Kılıç Arslan dönemiyle ilgili Müslüman kaynakların neredeyse hiçbir bilgi vermediklerini, o dönemle ilgili bilgilerin Hıristiyan kaynaklara dayandırıldığını vurgulayan Songül Mecit, Kılıç Arslan ile birlikte Anadolu Selçuklularının beylikten devlete evrildiğini belirtir.

Yazar, ulaşabildiği sikke ve kitabelerden yola çıkarak Kılıç Arslan'ın hakimiyetini meşrulaştırma yöntemini üç noktada temellendirmiştir. İlki Müslüman ve Pers egemenlik unvanlarıyla dışa vurulan Pers-İslâm yönelimi; ikincisi Türkçe sultan ismi haricinde Türkçe unvanların eksikliği ve üçüncüsü de cihat unvanlarının ilave edilmesidir(s. 135-136). Bu üç temele dayandırarak ideolojisini ortaya koyduğu Kılıç Arslan'ın dönemiyle ilgili son olarak "karşı-haçlılar" diye adlandırılan Nureddin Mahmud Zengi ve Selahaddin Eyyubi ile ilişkilerine de değinmiştir.

II. Kılıç Arslan'ın oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemiyle ilgili olarak Sultanlığın gelişiminde rol oynayan Pers, Bizans ve Türk etkilerinin belirgin hale geldiği belirtilmektedir. Ayrıca Keyhüsrev'in kendisini otokrat bir hükümdar olarak kabul ettirmeyi amaçlayıp amaçlamadığı, Keyhüsrev unvanından dolayı Selçukluların Anadolu'daki ilk gerçek Pers-İslâm Sultanı sayılıp sayılmadığı da tartışılmaktadır.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Rükneddin Süleymanşah dönemleri Selçuklular açısından bir dönüm noktasıdır(s. 179). I. Süleymanşah döneminden II. Kılıç Arslan'ın ölümüne kadar Müslüman bir devletin en önemli sembolü olan tek bir cami bile inşa edilemedi. Sultan Mesud döneminde Selçuklular üzerinde Müslüman İranlı danışmanlar ile Bizanslı soyluların etkileri arttı. II. Süleymanşah

ve I. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemlerinde ve halefleri zamanında hem Pers unsuru hem de Türk unsur giderek çoğaldı.

"Rum Selçuklu Sultanlığı'nın Doruk Noktası" başlıklı dördüncü bölümde devletin doruk noktasını Keykavus ve Keykubad kardeşlerin dönemlerinin temsil ettiği, ancak bu iki hükümdarın başarılarını babaları I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ve amcaları II. Süleymanşah'a borçlu oldukları dile getirilir. Yazara göre, önceki süreçlerde Haçlılar'ın Bizans'ın gücünü kırması, ayrıca "karşı-haçlılar"ın da gücünü kaybetmesi neticesinde ortaya çıkan otorite boşluğunu Rum Selçukluları doldurmaya başladı. Elde edilen başarılar siyasal ve ekonomik dönüşümleri, bunlar da kültürel dönüşümleri tetikledi. Bu dönüşümde Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya sığınan İranlı bürokrat, âlim ve sufilerin de payları vardır.

Bu dönemlerde şehirlerde özellikle Konya'da İslâmî karakteristiği yansıtan camiler, medreseler ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Buradan hareketle Rum Selçuklularının daha da Persleştiği ve İslâmlaştığı, dolayısıyla Müslüman bir devlet haline dönüşmüş olduğu sonucuna ulaşılmıştır(s. 193).

Yazar bu bölümün amacını Keykavus ve Keykubad kardeşlerin hakimiyetleri döneminde seleflerinkinden farklı bir ideoloji benimseyip benimsemediklerini, siyasal dönüşümlerin Rum Selçuklu ideolojisine yansımalarını tartışmak olarak dile getirmiştir.

Genel olarak kişiler üzerinden konuyu ele aldığını gördüğümüz Mecit, I. İzzeddin Keykavus'un ideolojisini "üstün krallık" ile "İslâm'ın koruyucusu ve Abbasi Halifesinin yardımcısı olduğu" iddiasına temellendirir. Hatta İzzeddin Keykavus'un son dönemlere doğru Halifeyi aracı kılmaksızın meşruiyetinin doğrudan Allah'tan geldiği imajını vermeye çalıştığını ortaya koyar.

İbn Bibi'ye göre yalnız Anadolu Selçuklularının değil bütün Selçuklu hanedanının en büyük sultanı olan Alâeddin Keykubad'ın dönemi ise hem devletin doruk noktasıydı hem de Sultanlığın çöküşünün temellerinin atıldığı bir dönemdir. Bu görüşü savunan Mecit, Sultan Alâeddin Keykubad'ın politik başarısının ve kişiliğinin tartışmaya açık olduğunu belirtir. Modern araştırmacıların hiçbirinin ne onu farklı kılan şeyin ne olduğunu ne de ideolojisini ve zihniyetini irdelemeyişlerini, sorgusuz sualsiz İbn Bibi'yi tek kaynak olarak görmelerini eleştirir(s. 210-211). Dolayısıyla bu bölümde o dönemde formüle edilen ideolojik anlayışlar analiz eder.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin bağımsız bir devlet olmaktan çıktığı II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi ile ilgili kısımda ise yazar, kaynaklardaki bilgilerin analizlerini yaparak, bu dönemdeki belirleyici siyasal değişimler neticesinde resmi ideolojinin nasıl şekillendiğini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu

dönemde Baba İshak'ın isyanıyla bitkin düşen, 1243'te de Moğollar önünde yenilgi alan Selçuklu yönetimi, bu gerileme duygusunu bastırmak için daha iddialı unvanlar kullanarak meşruiyetini sağlama çabaları içine girildiğini kaydeder.

"Rum Selçukluları ve Bizans" başlıklı beşinci bölümde ise Selçuklular ile Bizans'ın ilişkileri analiz edilmektedir. 1071 Malazgirt Zaferi Anadolu'nun fethinin başlangıcı, 1176 Miryokefalon Zaferi de bu fethin neticelenmesidir. Yazar Selçuklu-Bizans ilişkilerini bu iki bağlam üzerine kurmuştur ve bu kısımda Rum Selçuklu sultanları ile Bizans İmparatorları arasındaki ve kendi ideolojileri bağlamında, Rum Selçuklu ve Bizans aristokrasisi arasındaki kişisel ilişkileri değerlendirmiştir. Bu kısımda yazar, niçin Anadolu Selçukluları yerine Rum Selçukluları terimini kullandığını da ifade etmektedir. Müslümanlar tarafından Bizans'ı veya Roma'yı ifade etmek için kullanılan Rum terimini, Anadolu'daki Selçukluların kendilerini ve sultanlıklarını tanımlamak için "Selçûkiyan-ı Rum" şekliyle kullanmışlardır. Bu terimden yola çıkarak Rum Selçuklu ideolojisini açıklamaktadır. Müslüman-Arap geleneğini benimseyen Rum Selçuklularının Bizans'ın Roma İmparatorluğunun varisi olma iddiasını da benimsediklerini savunur.

Bizans'ın ideolojisi ise kendi imparatorluklarının Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlıkla mükemmelleşen Yeni Roma Konstantinopolis'te devam eden varisi ve tek meşru imparatorluk olduğu ve Bizans'ın üstün güç olduğudur. Bu bölümde ayrıca Sultanlar ve Komnenos ailesi üzerinden Selçuklu-Bizans ilişkileri de izah edilmiştir.

Sonuç olarak eseri ele aldığımız zaman yazar başlangıçta vaat ettiği gibi Selçukluların Anadolu'ya gelişlerinden Moğolların hakimiyetinde bağımsızlıklarını yitirene kadar olan Selçuklu zihniyet tarihini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Hem doğu hem de batı literatürünü kullanmaya özen gösteren yazar, farklı bir bakış açısıyla ele aldığı eserini Selçuklu ideolojisi açısından önemli bir başvuru kitabı niteliğine ulaştırmıştır. Bilineni değil de görmezden gelinen yada gözden kaçan detayları kendi yorumuyla aktarmıştır. Selçuklu Tarihi ile ilgili Müslüman ve Hıristiyanlar tarafından yazılan ana kaynakları kullanmış, ele aldığı dönemlere ait olan sikke ve kitabeleri de adeta konuşturmuştur. Bunun yanında Türkiye'deki modern Selçuklu Tarihi araştırmacılarını Osman Turan, Mehmet Altay Köymen gibi bu alanın duayeni sayılan tarihçileri aşamamak, onlara ek bilgiler koyamamakla ve İbn Bibi'de yer alan olayları eleştirel bir gözle değerlendirmeye tabi tutmadan kullanmakla eleştirir.

Okuyucularına sunduğu bilgilerle beyin fırtınası yaptıran yazar, bilinen Selçuklu Tarihi kitaplarının aksine yalnızca siyasi olaylara değinmemiş, siyasi olaylara yön veren fikir temellerine inmiştir.